

Támogatók
Four Gates Hungary
Greenman.hu
Universitas Alapítvány, Veszprém
Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

Főszerkesztő
Szilágyi István

Felelős szerkesztő
Garaczi Imre

Szerkesztő bizottság
Anderle Ádám, Fischer Ferenc, Carlos Flores Juberias (Valencia),
Kalmár Zoltán (elnök), Luís Filipe Castro Mendez (Lisszabon),
Rostoványi Zsolt, Manuel Alcantára Sáez (Salamanca), Szilágyi Ágnes Judit

Felelős kiadó
Garaczi Imre

ISSN 1787-7350

A szerkesztőség postacíme
Mediterrán Világ Szerkesztősége
8200 Veszprém, Egyetem u. 10.

E-mail
garaczi.imre@gmail.com

A kéziratokat független anoním bírálók lektorálják.
Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Nyomdai munka
OOK-PRESS Kft., Veszprém

Mediterrán Világ

Társadalomtudományi folyóirat

41 – 42.

Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
2017

Bagi Zoltán Péter

Csak zsoldosvezér?

Giorgio Basta, a hadtudós és politikus

Absztrakt

Giorgio Basta a 16-17. század fordulójának egyik legkiválóbb katonája volt azok közül, akik az Oszmán Birodalom ellen vívott tizenöt éves háborúban megfordultak a magyarországi és erdélyi hadszíntéren. Az itt tapasztaltakat papírra is vetette. Művei ugyan már csak 1607. november 20-án bekövetkezett halála után jelentek, jelenhettek meg, ám a 17. század meghatározó hadtudományi kézikönyveivé váltak. Mégis az utókor számára, mint Erdély véreskező kormányzója a legismertebb. Ez az állapot vélhetőleg nem is fog megváltozni mindaddig, amíg nem készül életpályájáról egy modern feldolgozás, amely lehetőséget ad személyének és tetteinek az eddigieknél sokkal árnyaltabb és részletesebb bemutatására.

Kulcsszavak: tizenöt éves háború, hadtudomány, diplomácia, kormányzás, politikai gyilkosságok

Ha a magyar történelem legnegatívabb szereplőit egy versenyen akarnánk kiválasztani, akkor Giorgio Basta valószínűleg igen előkelő helyen végezne. Kővári László 1860-ban megjelent művében egyenesen úgy fogalmazott, hogy „harmadfél százada az eseményeknek, mégis a Basta név s a Bastakor fogalma, vérfagyraló emlékezetet kelt lelkünkben.”¹ Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk ténykedését a Magyar Királyságban és Erdélyben akkor megállapíthatjuk, hogy az összkép ennél sokkal árnyaltabb. A következőkben szeretném röviden bemutatni az albán származású hadvezér hadtudományi munkásságát, amelyben összefoglalta az oszmán haderővel folytatott harcainak tapasztalatait. Majd kitérnék politikai és kormányzói tevékenységére is, amely talán választ ad arra is, miért folytatott olyan politikát az erdélyi rendekkel szemben, amely miatt az utókor (köztük Kővári is) elítélően nyilatkozott róla.

Basta, a hadtudós

Giorgio Basta nem csak a harcmezőn alkalmazta és használta fel tapasztalatait, hanem fontosnak tartotta ezek írásban rögzítését és közzétételét is. Műveit az eredeti olasz nyelven kívül már a 17. század elején lefordították franciára és németre is, és a korszak katonai nevelésének legfontosabb forrásai közé számítottak.

Három, az utókorra maradt traktátusa közül a legfontosabbnak *Il governo della cavalleria leggera*, azaz *A könnyűlovasság vezetése*² címűt tarthatjuk, amely 1612-

ben jelent meg Velencében, majd két évvel később Frankfurtban németül, míg 1616-ban Rouen-ben franciául adták közre. Basta műve megelőzte korának a lovasság szerepéről és feladatairól alkotott nézeteit. Saját tapasztalatai alapján ugyanis úgy vélte, hogy a lovasok számára vissza kell adni a mobilitást, a mozgékonyt azért, hogy a hadsereg szemei legyenek, azaz végrehajtsák a felderítést. Emellett pedig állandóan rajtaütésekkel és támadásokkal zaklassák az ellenség katonáit, valamint utánpótlás vonalait. Tudnunk kell, hogy a tűzfegyverek megjelenése és elterjedése nem csupán a gyalogság, hanem a lovasság harcászata is döntően átalakította. Utóbbiak esetében a középkori lovagi seregek lendületes rohamát felváltotta az ellenség sorainak galoppban való megközelítése, ahol pisztolyaikat vagy archibuzereiket elsütötték el. Ezt követően sem vágtatva támadtak rá karddal a szemben állókra, hanem az egység háta mögé ügettek, ahol újratöltötték tűzfegyvereiket. Ez volt az úgynevezett *caracol*.³ Ez a lovasság azonban nem csupán a csatatéren mozgott nehézkesen, hanem a Basta által célszerűnek tartott feladatoknak sem felelt meg. Nem meglepő tehát, hogy a tizenöt éves háború idején a császári-királyi sereg lassúságát, lendületességének és mozgékonyságának a hiányát magyar, horvát, lengyel és kozák lovasok felfogásával igyekeztek enyhíteni.⁴ Az albán hadfi azonban azt is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a lovasságnak állandó összeköttetésben és összhangban kell lennie a hadsereg többi fegyvernemével.

Basta művét négy nagyobb egységre tagolta. Az első a tisztek és a közkatonák toborzásával foglalkozott. Úgy vélte – saját életét is figyelembe véve, hogy a tisztségek betöltésénél nem a származást, hanem a rátermettséget és a gyakorlottságot kell elsősorban figyelembe venni. Az egység felállításával megbízott kapitányoknak abszolút hatalommal kellett rendelkeznie tisztségviselői felett, ám a kinevezésüket szükséges volt egyeztetnie a zsoldba fogadó hadúrral vagy annak képviselőivel, a biztosokkal. Basta azt javasolta, hogy helyettese érett korú legyen, ami biztosítja számára a megfelelő tekintélyt alárendeltjei felett. Ezzel szemben úgy vélte, hogy a zászlótartónak viszont fiatalnak kell lennie: legyen vállalkozó szellemű, kalandkedvelő és dicsőségre vágyó.

A katonaság felfogadásánál külön gondot tárgyalja a fegyverzet kérdését. A lovas lövészeknek a hátukon keresztbe vetett rövid puskával és szúrásra alkalmas rövid karddal kell rendelkezniük. Basta azt ajánlotta, hogy az ehhez lovassághoz toborzottak fiatalok és természetesek legyenek, valamint tapasztalatai alapján többre becsülte a flamandokat vagy a vallonokat, mint az olaszokat.

A lándzsával felszerelt lovasok esetében úgy vélte, hogy ezeknek fő jellegzetességének a gyorsaságnak és a kitartásnak kell lennie. Fő fegyverük mellett pedig szintén a szúrásra alkalmas kardot és a közelharcban hasznos pisztolyt tartotta fontosnak.

Az értekezés második fejezete a harc térre vonulással foglalkozott. Németalföldi és franciaországi tapasztalatai, valamint Alba hercegének elvei alapján itt fejtette ki

Basta a megfelelő felderítés fontosságát, amellyel a hadsereg mozgását lehet biztosítani az ellenség meglepetésszerű támadásaival szemben.

A mű harmadik fejezetében a beszállással és ennek szabályaival foglalkozott. Basta itt megemlítette, hogy ő csak a már Alessandro Farnesepármái herceg által papírra vetett alapelveket ismétli meg. Eszerint a hadúr által kijelölt biztosoknak kellett kijelölniük, majd ellenőrizniük a szállásokat a katonák részére. Emellett a beszállástak ellátásáért is ők voltak a felelősök, amely feladat elvégzésében a *Furierek* is közreműködtek.

A traktátus utolsó fejezetét a szerző a lovasság harctéri taktikáját tárgyalja. Javaslat szerint a lovasok inkább félhold alakzatban, mintsem sorban, oszlopban, csoportokban vagy lépcsőzetesen álljanak fel. Meglátása szerint ugyanis így lehet mind a tüzerőt, mind pedig a roham lendületét maximálisan kihasználni.⁵

A másik nagy jelentőségű munkája az *Il maestro di campogenerale*, azaz *A főtábornester* című műve volt. A könyv még életében, 1606-ban megjelent Veleceben, majd egy évvel később már Frankfurtban franciául, 1617-ben pedig Oppenheimben immáron németül látott napvilágot. A szerző hat, különböző hosszúságú részre osztotta művét. Az első magával a főtábornester személyével foglalkozott. Az összesen két fejezetre tagolt részben Basta kifejtette, hogy a tisztség betöltőjének két követelménynek kell elsősorban megfelelnie: legyen Istenfélő és a hadakozásban tapasztalt. Úgy vélte, hogy a főhadparancsnok után a hadsereg második számú vezetőjének nincs szüksége helyettesre.

Basta két alapvető tényezőt határozott meg, amely felett a főtábornesternek hatalommal kell bírnia. A tisztség betöltőjének egyrészt magán kell uralkodnia. Vezetése ugyanis csak így lehet mentes a büntől és a kapzsiságtól, amivel példát ad a rábizott katonaságnak.

Másrészt a főtábornesternek egy katonai közösség, tábor felett kell parancsolnia. Basta saját németalföldi és magyarországi tapasztalatai alapján eleve egy többnemzetiségű hadsereg felállítását feltételezte, ahol azonban mindegyik nációinak meg kell őrizni a sajátosságait, illetve tisztségviselőit. Az albán származású hadfi elengedhetetlennek tartotta, hogy a tisztség viselője ismerje katonái szokásait, sajátosságait, sőt nyelvét is, hogy ne tolmáccsal érintkezzen velük. Mindezeket az élelem szétosztása miatt tartotta elengedhetetlenül fontosnak. Külön fejezetet szentelt az eleség beszerzésének és táborba juttatásának, valamint annak, hogyan kell ezek árát meghatározni és a káros spekulációkat megakadályozni.

Mint legfőbb katonai bírói hatalomnak, hasonló jogkörök illették meg a főtábornestert, mint a főhadparancsnokot, bár ítéletét a végrehajtás előtt közölnie kellett felettesével. Hasonlóan fontos szerep hárult rá a vitás kérdések rendezésénél a közkatonák és a parancsnokok között. Basta fontosnak ítélte a hadjárat sikerének érdekében kémek felfogadását, illetve az ellenség kémeinek távortartását saját hadseregének táborától. Emellett a kalauzok alkalmazását is elengedhetetlennek tartotta.

A mű második részében Basta a harmadik olyan tényezőről értekezett, amely felett a főtábornesternek hatalmának kellett lennie, azaz a hadjáratmal kapcsolatos teendőkről. Elengedhetetlennek tartotta, hogy a tisztség betöltője mindenekelőtt pontosan megtervezze a hadjárat egészét, gondoskodjon a szükséges fegyverzetről és az ellátásról. Emellett tájékozódjon az ellenség országáról, szokásairól és hadakozásának jellemzőiről. Ezután mintegy kilenc fejezetben tárgyalta a menetelés mikéntjét, kitérve az elővéd feladatától, a seregpoggyász mozgásán át egészen az ellenség előli visszavonulás megszervezéséig.

A harmadik rész a sereg elszállásolásával foglalkozott. Basta tizenegy rövid fejezetben fejtette ki a katonai táborok felállításának, az azokat védő sáncok elkészítésének módját, valamint azokat elveket, amelyek alapján a főtábornesternek a szállásmesterrel (*Quartiermeister*) együttműködve ki kellett jelölnie a gyalogosok és a lovasok szállását.

A mű negyedik részében Basta a várostromról értekezett. Mindenekelőtt meghatározta, hogy a főtábornesternek mit kell figyelembe vennie az ostromlásnál: milyen erőt képvisel az ellenséges mezei haderő, amely felmentheti az erősséget; milyen állapotban van a vár (falak erőssége, az őrség létszáma, készleteik, fegyverzetük). Meg kellett gondolnia azt is, milyen haszonnal jár a vár elfoglalása az őt felfogadó hadúr számára, nem lesz-e hiábavaló a készletek és az emberélet feláldozása. Emellett Basta fontosnak tartotta, hogy az ostrom egész ideje alatt a főtábornester tájékozódjon az ostromlók helyzetéről, folyamatosan kémeket küldjön a falak közé. Négy további fejezet foglalkozott a várostromhoz elengedhetetlen sáncok, futóárkok és ütegállások kiépítésével, valamint a sáncmunkások védelmével.

A mű ötödik részében Basta a roham módozatait tárgyalta. Az öt fejezetben kitért mindazokra a tényezőkre, amelyek megléte esetén a főtábornester elrendelhetette a támadást. Számba vette a szükséges fegyvereket és felszerelést. Utóbbiak közül a kapa és az ásó fontosságát hangsúlyozta, mivel ezekkel a roham során elfoglalt területen újabb sáncokat lehetett építeni. Ennek hasznosságát Alessandro Farnese maastrichti ostroma idején (1579) maga is megtapasztalta.

Az utolsó részben Basta a csata megvívásával foglalkozott. Meglátása szerint a főtábornesternek át kellett gondolnia, hogy elfogadja vagy elutasítja az ellenség által felkínált összecsapást. Azt javasolta a tisztség viselőjének arra, hogy jól gondolja meg a lovasság bevetését, főleg ha a szemben álló hadsereg ezt a fegyvermet tekintve túlerőben van, valamint a hadrend kialakítására és arra, hogyan kell elhelyezni a seregpoggyászt a csata idején.

Az utolsó rész kilenc fejezetéből öt foglalkozott az oszmán haderővel való összecsapással. Basta azt tanácsolta, hogy senki ne vállaljon ellenük csatát nyílt területen – gondoljunk csak arra, hogy ő maga is sáncokat alkalmazott a vác-verőcei csatában és az esztergomi őrség megsegítésénél is. A hadrend kialakításánál úgy vélte, hogy vegyesen kell felállítani a gyalogos és lovas egységeket, mivel csak így lehet ellenállni a mindig túlerőben lévő oszmán lovasság támadásának.⁶

Basta halála után, 1610-ben kiadták Velencében egy harmadik művét is, amely a *Del governodell' artiglieria*, azaz *A tüzérség irányítása* címet viselte. Ez azonban a két, általam bemutatott munkához képest kisebb jelentőségűnek és hatásúnak számított.⁷

Basta, a politikus

Carl von Clausewitz leghíresebb mondása szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel.⁸ A 19. századi neves porosz katonai teoretikus axiómájával már a 16-17. század fordulóján Basta is tisztában volt, hiszen ahogyan ez rövid életrajzából is kiderül tevékenysége nem korlátozódott csak és kizárólag csapatai irányítására. Az udvar által meghatározott feladata – főleg Miksa főherceg távozása után – ennél sokkal összetettebb volt, és nem csupán a diplomáciára, de a kormányzásra is kiterjedt. Mielőtt e két tevékenységének rövid bemutatásához kezdenék, előljáróban érdemes politikájának három egymással is szorosan összefüggő, szerintem alapvető, sarokkővét rögzíteni. Az első a feltétlen és megingathatatlan hűsége az uralkodóhoz. A másik a serege erejének megőrzése, azaz ha szüksége volt, a túlerő előli kitérés, valamint a had harcképességének fenntartásához szükséges javak megszerzése. A harmadik pedig a pragmatizmus, amelybe beletartozott az ellenfél táborának megbontása ígéretekkel.

Basta, a diplomata

John Keegan szerint egy hadvezér sokkal több a hadsereg egyszerű parancsnokánál, hiszen lehet király, pap vagy diplomata is.⁹ Az albán származású hadvezér már néhány hónappal a Magyar Királyságba történt megérkezése után diplomáciai feladatot kapott, 1597-ben ugyanis részt vehetett a Szaturdusi Mehmed szerdárrel folytatott béketárgyaláson. Arról sajnos nincs egyelőre tudomásom, hogy aktívan részt vett volna az alkudozásban vagy csak megfigyelőként, ám az bizonyos, hogy részvétele nem helyismeretének, hanem a Miksa főherceggel való jó kapcsolatának és a seregben betöltött tisztségének volt köszönhető.¹⁰

Miksa főherceg távozása után Felső-Magyarországon és Erdélyben azonban már önállóan és aktívan kellett politizálnia. Niccolò Machiavelli *A fejedelem* című művében úgy fogalmaz, hogy „fontos, hogy a fejedelem leplezni tudja valódi természetét, hogy tökéletesen értsen a tettetéshez és az alakoskodáshoz.”¹¹ Basta pedig, ha nem is ismerte a bölcs firenzei művét, ám sok éves tapasztalata alapján hasonló módon járt el. 1599 nyarán és őszén az Erdély elleni támadást kockázatosnak tartotta anyagi nehézségek, illetve az oszmán haderő közelsége miatt, így in-

kább a megegyezést szorgalmazta Báthory Andrással,¹² ám természetesen tisztában volt II. Rudolf szándékaival is. Így a nyár végén hozzá elküldött ruszakai Kornis Gáspárt, akit a fejedelem béke megkötésének szándékával menesztett Kassára, csupa jó és kedvező hírrel engedte vissza Gyulafehérvárra.¹³ Báthory, érzékelve Vitéz Mihály egyre ellenségesebb viselkedését, kora ősszel újabb követet küldött Bastához, kifürkészni, hogy mit tud a havasalföldi vajda szándékairól. Az albán származású hadvezér „miután végighallgatta a követet, néhány keresetlen szóval azt válaszolta, hogy ő nem ismeri Mihály terveit, András fejedelemnek tőle magától kell megtudnia, mi a szándéka.”¹⁴

Egy évvel később a miriszlói csatát (1600. szeptember 18.) követően Basta Jan Zamoyski lengyel nagykancellárral vette fel a diplomáciai kapcsolatot, mivel nem volt megfelelő számú katonasága ahhoz, hogy megvédje II. Rudolf számára a frissen megszerzett Erdélyt és Havasalföldet. A lengyel nagykancellár ugyanis ekkor egyrészt érvényesíteni akarta a Portával 1598-ban ratifikált szerződést, amely szerint a Rzeczpospolita érdekszférájába került Erdély, Havasalföld és Moldva.¹⁵ Másrészt már 1600 januárjában olyan hírek érkeztek Pilsenbe és Rómába, amely szerint Zamoyski Báthory András veresége után Zsigmondot kívánja visszaültetni az erdélyi trónra.¹⁶ Harmadrészt meg akarta büntetni Mihályt, aki betört Moldvába és elűzte onnan Ieremiaș Movilă vajdát, a lengyelek vazallusát. Ezért a nagykancellár Jan Potocki braclawi vajdát küldte el, hogy kutassa fel a havasalföldi vajdát, bárhol is van, még ha Erdélyben is, és semmisítse meg seregét.¹⁷ Az első levélváltás után Basta és az erdélyi rendek úgy döntöttek, hogy Csáky Istvánt elküldik Havasalföldre Zamoyskihoz és Báthory Zsigmondhoz azzal a feladattal, hogy bírja rá őket a visszatérésre. Mivel az erdélyi főúr csak könyörgések és ígérek árán vállalta a megbízást, így a császár nevében Sáros és Szádvár várát felajánlották neki sikeres küldetés esetén. Csákynek végül sikerült is meggyőznie mind a nagykancellárt, mind pedig Zsigmondot arról, hogy ne vonuljanak be Erdélybe.¹⁸

A siker azonban csak átmenetinek bizonyult, hiszen 1601 tavaszán, a kolozsvári országgyűlésen Csáky titkos tevékenységének köszönhetően az erdélyi rendek újra Báthory Zsigmondot választották fejedelmükké. Basta, bár Goroszlónál vereséget (1601. augusztus 3.) mért az erdélyi hadseregre, ám sem elegendő számú csapattal, sem elegendő pénzzel nem rendelkezett, hogy visszafoglalja az országot. Mivel a status quo alapján megkötött fegyverszünet után Zsigmond újra hajlott Erdély átadására, ezért a Szatmárba visszahúzódtott albán származású hadvezért az udvar a tárgyalások elkezdésére utasította, és arra, hogy újból kínálja fel neki Opelnt és Ratibort vagy más birtokokat. Az alkudozás közben Basta felkarolta a havasalföldi trónkövetelő Radu Șerban ügyét is, és csapatokat adott mellé, amivel nem csak a tartományt kívánta a császár számára újra biztosítani, hanem a fejedelmet is sakkban akarta tartani. Ez a szándéka azonban csak később hozott eredményt (brassói csata), 1602 tavaszán még kudarccal végződött.¹⁹ Basta sem megfelelő sereggel, sem szövetséggel nem rendelkezett, ezért Zsigmond meggyőzéséhez Csákyt környékezte meg,

akit 80 000 forint ígéretével beszélt rá arra, hogy a fejedelmet rávegye a távozásra. A megvesztegethető főúr közreműködésének köszönhetően Báthory el is küldte követét, Bogáthy Miklóst Prágába tárgyalni és hamarosan meg is született a megállapodás. Zsigmond magánakciója az őt támogató főurak felháborodását váltotta ki, akik fegyveresen szálltak szembe a közben az országba bevonult Bastával. Hiába próbálta őket az uralkodó kegyelmének ígéretével a fegyveres harctól eltántorítani (Csáky, tárgyalt velük), amivel leginkább saját csapatait próbálta az előre látható veszteségektől megkímélni. A véres tövisi csatát (1602. július 2.) követően Zsigmond és megmaradt híveinek jó része hűséget esküdött II. Rudolfnak, míg az ellenállás vezetője, Székely Mózes az Oszmán Birodalomba menekült.²⁰

Amikor Basta hadvezér elegendőnek vélte saját haderejét a csata megvívásához, úgy a konfliktus tárgyalásos rendezésének lehetőségét elutasította. A miriszlói csatát megelőző este Vitéz Mihály Basta és az erdélyiek táborába küldte leveleivel Örmény Péter kapitányát, hogy békés eszközökkel rendezzék az ellentéteket, és a két haddal együtt támadjanak Temesvárra. De ez már semmilyen hatást sem gyakorolt Bastára és a főurakra, mivel „jól ismerték a már a vajda sima beszédét és kétszínűségét.”²¹

Basta serege erejének megőrzése és a harcképességének fenntartásához szükséges javak megszerzése végett 1604 decemberében tárgyalásokra kényszerült az addigra már Bocskai pártjára állott Eperjes szabad királyi város vezetőivel. Az oszgyáni és edelényi csatákat, valamint Kassa sikertelen ostromát követően megmaradt katonáival ugyanis itt követelt szállást és ellátást. Az eperjesi magisztrátus elutasította kívánságát. A császári-királyi sereg azonban „három napig a külvárosban táborozott, további értesülésre várva. Közben Eperjes jelentést tett a másik négy szabad városnak [ti. Pentapolitana tagjai: Kassa, Lőcse, Bártfa, Kisszeben és Eperjes], és ezért gyűlést tartottak, s azon tanakodtak, hogy előzhetnék meg a bajt s a szegény városok szegény károsodását. Hűségesen megtanácskozták előkelő urakkal, s arra jutottak, hogy Basta úr ő királyi felsége nevében ígérje meg ezeknek a városoknak, hogy meghagyja őket ágostai [ti. evangélikus] hitükben, és szabadságaikat biztosítja, s nem szít ellenségeskedést. A városoknak arra a javaslatára Basta úr esküvel megfogadta nekik, hogy mindezt Krisztus vérére megtartja. Erre a nyilatkozatra beengedték Eperjes városába, az egész tábor pedig beszállásolta magát a nemesi udvarokba és a falvakba.”²² Meg kell jegyezni, hogy ez esetben maguk a város vezetői is pragmatikusan döntöttek, hiszen Basta két győzelmével jelentősen megváltozott a hadi helyzet, így biztonságosabbnak vélték, ha újra II. Rudolf oldalára állnak, még ha ezt feltételekhez is kötötték.

Basta, a kormányzó

Amikor Basta a Magyar Királyságba érkezett, akkor már nem csupán katonai, de kormányzati tapasztalatokkal is rendelkezett. A spanyol király ugyanis 1590-es évek elején érdemei, és rátermettsége elismeréseként rábízta a németalföldi Geldern-tartomány vezetését, tehát voltak ismeretei arra vonatkozóan, hogyan kell egy adott területet háborús időkben, saját katonaságának minél jobb ellátását biztosítva igazgatni.²³

Báthory András vereségét követően Bocskai már november 7-én sürgette az uralkodót, hogy egy tekintélyes embert küldjön a tartomány kormányzására, figyelmeztetve, hogy a győztes Mihály vajda már felvette a kormányzó és helytartó címet, önhatalmúlag felszabadította a székelységet, birtokokat adományozott, országgyűlést hívott össze, igyekezett a partiumi várakat is megszállni, valamint nem csak II. Rudolf, hanem saját, sőt fia nevére is feleskette a rendeket. Az udvar – németalföldi és helyi tapasztalatait is figyelembe véve, Basta véleményét is kikérte az erdélyi ügyek rendezésére. Szakvéleményében az albán származású hadvezér egészen körülírta a jövő kormányzó jogait és kötelességeit. Szerinte az ezzel a tisztséggel megbízott személynek, és a munkáját segítő tizenkét tanácsúr mind-egyikének hűségesköt kellene letenni II. Rudolfra. Emellett rezerválist is szükséges volna kiállítani arról, hogy az Oszmán Birodalommal nem veszik fel a kapcsolatot, segítségére szövetségesként nem lesznek. A kormányzónak a fennhatóság elismerése végett jelképes adót is fizetnie kell, jövedelmeinek döntő részét az ország várainak kiépítésére és felszerelésére fordítani. A szászoknak és a városoknak adott kiváltságlevelek maradjanak érvényben. A Partiumban lévő erősségek az uralkodó kezében maradjanak, ugyanúgy, mint a pénz- és a bányaugyek. Végezetül minden pénzt II. Rudolf nevére verjenek és a bányatized fele őt illesse meg.²⁴

Basta tervzetéből kitűnik, hogy ekkor még ő maga is Miksa főherceg visszatérésében és kormányzóságában bízott. Ám hiába alkudoztak a prágai és bécsi udvarban Erdély sorsáról, az országban Mihály vajda volt az úr. A helyzet a miriszlói csatát követően változott meg. A lécfalvi országgyűlésen (1600. október 25-november 4.) a frissen kialakított kormányzótanács élére két személy került: az erdélyi rendeket Csáky István, míg az uralkodót Basta képviselte. Az erdélyi rendek világosan látták, hogy ez az átmeneti állapot nem tartható fent sokáig, így követeket menesztettek Prágába, kérve II. Rudolfot, hogy küldje be az országba Miksa főherceget vagy engedélyezze számukra a szabad fejedelmválasztást. Ám egyik sem történt, így Basta helyzete is rohamosan romlott. Machiavelli már említett művében úgy vélekedett, hogy ha választani kell a kegyetlenség és a szelidség között, akkor „sokkal biztonságosabb a fejedelemnek (ebben az esetben a kormányzónak), ha félnek tőle, mint ha szeretik. Mert az emberek általában hálátlanok, változékonyak, hamisak, gyávák,

kapzsiak, kéjsóvárok.²⁵ Basta azonban egészen más módon igyekezett megnyerni magának az erdélyi rendeket, például az uralkodó rosszállása ellenére is elbocsátotta katonáit.²⁶ Intézkedésével pozíciója nemhogy megerősödött, inkább rohamosan gyengült. A Mihály vajda visszatérésétől, de leginkább egy újabb esetleges oszmán támadástól tartó rendek ugyanis Báthory Zsigmondban és az őt támogató Jan Zamoyskiban látták azt a garanciát, amely megvédheti országukat a pusztulástól. Ugyanakkor Basta személyes megítélése valóban jobb lett az erdélyiek szemében. Gondoljuk csak arra, hogy 1601 februárjában a kolozsvári rendi gyűlésen Déva várát is felajánlották a számára, ha Erdélyben marad és átáll Báthory Zsigmond szolgálataiba, ám Basta ettől elzárkózott és még a néhány napos börtönt is vállalta, mielőtt megszegyenülve el kellett hagynia az országot.²⁷

A tövisi csatát követően ismét nem a Machiavelli által ajánlott módon igyekezett kormányozni az országot, bár kétségtelen, hogy intézkedései és katonáinak viselkedése egyre népszerűtlenebbé tette. Basta a szászsebesi táborból a II. Rudolfnak behódolóknak kegyelmet ígért. Augusztus 23-ára pedig Medgyesre országgyűlést hívott össze, ahol a rendek hűségesküket tettek az uralkodóra, adót szavaztak meg, és perbe fogták Székely Mózeszt azért, mert átadta Solymos várát a temesvári pasának.²⁸ Az erdélyiek ugyan a december 10-i gyulafehérvári részgyűlésen megszavazták a 15 000 forint adót és az ezer köböl búza beszolgáltatását, és 1603. január 19-én országgyűlésen újra hűséget fogadtak II. Rudolfnak, ám fokozatosan szembefordultak Bastával katonáinak dülése és az ezzel szorosan összefüggő rossz termést követő éhínség – még kannibalizmus is felütötte a fejét – miatt. Meg kell említenem azonban, hogy Basta felhatalmazta a vármegyéket, hogy a rabló rác és oláh csapatokat megbüntethessék.²⁹ A rendek és az erdélyi főkapitány közötti kenyértörés azonban elkerülhetetlen volt. Basta ugyanis az erdélyi nemesek követeléseire határozatlanul válaszolt, amely a nemesi alkotmány felfüggesztését jelentette. Erre a rendek egy öttagú bizottságot állítottak össze február 15-én, amely egy igen terjedelmes iratot készített. Ebben követelték Miksa főherceg beküldését az országba, a szabad vallásgyakorlás, az ország alkotmányának, valamint a székely jobbágyság visszaállítását. Majd követséget menesztettek Prágába II. Rudolfhoz, amely március 10-én indult útnak.³⁰ Ezzel egy időben (1603. február 24-i dátummal) Basta is két biztos társával együtt készített egy előterjesztést arról, hogyan kellene kormányozni Erdélyt: erdélyi püspökség felállítása; gubernátor és mellé egy nyolc tagú helytartótanács kinevezése; vármegyék, városok és a székely önkormányzat eltörlése; szász kiváltságok megerősítése; országgyűlés eltörlése, amely helyett a kormányzó nagytanácsa hozzon törvényeket; rendszeres kancellária felállítása; német telepesek, kézművesek és bányászok behívása.³¹ Az előterjesztésben szereplő elvek szerint kormányzó Bastával egyre elégedetlenebb erdélyi rendek pedig Székely Mózesben látták azt a személyt, aki a Porta támogatásával megszabadíthatja őket a Habsburg-uralomtól.³²

Radu vajda brassói győzelme után visszatérő albán származású hadvezér még további háromnegyed évig kormányozta Erdélyt. Basta szeptember 9-re Dévára országgyűlést hívott össze, ahol először a kolozsvári bírót, Tótházi Mihályt végeztette ki, majd pedig a rendeket félemlítette meg. Az ellenállás megszűntével pedig hozzálátott Erdély Habsburg közigazgatásának (katonai közigazgatás, modern pénzügyi apparátus megteremtése, az erdélyi elit lecserélése, rekatolizáció) az újbóli, azaz teljes megszervezéséhez.³³ Tehát ez esetben kijelenthető, hogy rövid kormányzásához a megfélemlítést alkalmazta.

Basta kormányzásának bemutatásánál mindenképpen ki kell térnünk a Mihály ellen elkövetett merényletre is. Németalföldi tapasztalatai alapján a politikai helyzet megoldásának egyik bevett lehetőségeként tekinthetett erre. Gondoljunk csak arra, hogy Orániai (I.) Vilmost 1584. július 10-én egy fanatikus katolikus, Balthasar Gérard Delfben lelőtte. Bastát is 1594 októberében ezer lovassal Orániai Móric testvérének elfogására küldték, bár akciója sikertelenül végződött. A szövevényes erdélyi ügyekben is megoldást jelenthetett számára a politikai gyilkosság. Bocskai István esetében is egy merénylet lehetőségét felvetette a prágai udvarban, amely azonban végül nem az uralkodó rosszállása, hanem a bihari főúr óvatossága miatt maradt el.³⁴ Vitéz Mihállyal kapcsolatban nem volt kérdés a gyilkosság szükségessége, hiszen a havasalföldi vajda kétkulacsos politikája és ambíciói valóban veszélyeztették az erdélyi Habsburg-uralmat. Esetében Basta még a látszatra sem ügyelt: egyszerűen beküldte vallonjait az áldozat sátrába, majd a meggyilkolt levágott fejét körbehordoztatta a tordai táborban.³⁵

Jegyzetek

- ¹ KÖVÁRI 1860. 120.
- ² A korszak könnyűlovasságán nem ugyanazt kell értenünk, mint akár egy évszázaddal később vagy még inkább a 18-19. században. A 16. században minden olyan lovas egység könnyűnek számított, amelynek tagjai nem voltak talpig páncélba öltözve.
- ³ KELENIK 1991. 80-122. passim.
- ⁴ NAGY 1985. 209. Jó példa erre még, hogy 1605-ben Basta 4000 kozák lovast akart felfogadni a Rzeeczpospolitából. SZAMOSKÖZI 1880. 271.; GYULAFFI 1893. 193.
- ⁵ BASTA 1614.; A könyvben szereplő illusztrációkról legutóbb: NOE 2012. 27-45.
- ⁶ BASTA 1617.
- ⁷ Magam is csak 19. századi bibliográfiákból értesültem a mű létezéséről: GRASSI 1817. XXIII.; D'AYALA 1841. 13.; D'AYALA 1854. 137.
- ⁸ KEEGAN 2011. 20.
- ⁹ KEEGAN 2011. 12.
- ¹⁰ ISTVÁNFFY 2009. 285.
- ¹¹ MACHIAVELLI 1991. 74.
- ¹² HORN 2002. 228.
- ¹³ BÁLCESCU 1963. 243.; BETHLEN 2010. 117, 119.

- ¹⁴ BETHLEN 2010. 127. Lásd még: BÁLCESCU 1963. 246.; ISTVÁNYFFY 2009. 319.
- ¹⁵ HORN 2002. 199.
- ¹⁶ Österreichische Nationalbibliothek CodexNo. 8973. 16r, 19r.
- ¹⁷ BETHLEN 2010. 269.
- ¹⁸ BETHLEN 2010. 272-273.; ISTVÁNYFFY 2009. 340-341.; KRUPPA 2009. 93-94.
- ¹⁹ Basta 1602 nyarán és őszén sikeresen segítette meg Radu vajdát, így saját erdélyi pozíciót is megerősítette. SZILÁGYI 1866. 30-31.; VERESS 1913. 8-10.; TÓTH 2000. 419.
- ²⁰ DILICH 1606. 341-342.; KRAUSS 1839. 181-182.; BORDAN 1839. 225-233.; NAGY SZABÓ1855.62-68.; EGYEDI1855. 188-210.; SEPSI LACZKÓ 1857. 40.; KÖVÁRI 1860. 123-133.; HIDVÉGI MIKÓ 1863. 154-155.; SZILÁGYI 1866. 25-32.; HORVÁTH 1871. 477-479.; SZAMOSKÖZI 1880. 137-172, passim; GÖMÖRY 1897. 243.; ACSÁDY 1897. 559.; VERESS 1909. XLIII-XLV, 666-721.; BOJTI VERES 1980. 28.; ÚJVÁRY1984. 81.; TÓTH 2000. 416-417.; ORTELIUS 2002. 213r-223r.; ISTVÁNYFFY 2009. 389-394, 405.; KRUPPA 2009. 93-111, passim.
- ²¹ BETHLEN 2010. 260.; Lásd még: SZÁDECZKY 1893. 195.; BÁLCESCU 1963. 386.
- ²² HAIN 1988. 128-129.
- ²³ VERESS 1909. XXXI.
- ²⁴ SZÁDECZKY 1893. 110-112.
- ²⁵ MACHIAVELLI 1991. 70.
- ²⁶ Benda Kálmán Bocskairól írt munkájában úgy vélte, hogy Basta már ekkor felfüggesztette az ország alkotmányát és kegyetlenebbül kormányzott, mint Mihály vajda, mivel a magyarságot ellenségének tekintette. BENDA 1993. 90-91.
- ²⁷ NAGY SZABÓ1855. 59.; KÖVÁRI 1860. 116.; HIDVÉGI MIKÓ 1863. 150.; GÖMÖRY 1897. 68.; Jezsuita Okmánytár 1995. 18-21.; ORTELIUS 2002. 196v; KRUPPA 2009.88. A kortárs krónikások közül azonban Faut Márk később mégis megvesztegethetőséggel vádolta az 1605. évi események kapcsán: „Néhány nap múlva Georg Basta ezredes Bécsújhelyről 4000 katonával vonult ellenük, minthogy az éjszaka azt amúgy is tervezték, még azon az éjszakán felkerekedtek, de Basta csak Keresztúrig üldözte őket. Megverhette volna ugyan Keresztúr alatt őket, de azt mondják, hogy a keresztúri kastélyból megajándékozták egy hordócskával, ami meglehet, hogy így is történt.” KOVÁCS 1995. 138.
- ²⁸ KÖVÁRI 1860. 135.; SZILÁGYI 1866. 31.; KRUPPA 2009. 113.
- ²⁹ KRAUSS 1839. 192-193.; KÖVÁRI 1860. 136-137.; SZAMOSKÖZI 1880. 177.; BENDA 1993. 100-101.
- ³⁰ SZILÁGYI 1866. 33.
- ³¹ SZILÁGYI 1866. 33-34.; VERESS 1914.
- ³² PAPP 1999. 76-77.
- ³³ NAGY SZABÓ1855. 84-91.; KÖVÁRI 1860. 152-158.; SZILÁGYI 1866. 42-46.; ACSÁDY 1897. 561-564.; SZAMOSKÖZY 1981. 458-477.; GYULAFFI1893. 223.; VERESS 1914.; ISTVÁNYFFY 2009. 409-410.; KRUPPA 2011. 838.
- ³⁴ BENDA 1993. 93-94.; G. ETÉNYI/ HORN/ SZABÓ 2006. 148.
- ³⁵ DILICH 1606. 333-334.; PETHŐ 1729. 150.; KRAUSS 1839. 168-171.; BORDAN 1839. 224.; HATVANI 1859. 154.; NAGY SZABÓ1855. 59-61.; EGYEDI1855. 185.; SEPSI LACZKÓ 1857. 38-39.; KÖVÁRI 1860. 113-122.; ILLÉSHÁZY 1863. 81-94.; HIDVÉGI MIKÓ 1863. 149-151.; SZILÁGYI 1866. 21-23.; HORVÁTH 1871. 475.; SZAMOSKÖZI 1880. 132-136.; SZÁDECZKY 1893. 218-266.; GYULAFFI1893. 132.; ACSÁDY 1897. 555-

558.; BENDA 1983. 672-673.; ÚJVÁRY1984. 80.; BENDA 1993. 90-98.; ORTELIUS 2002. 199v-200r.; ISTVÁNYFFY 2009. 350-355.; KRUPPA 2009. 90-93.

Felhasznált irodalom

- ACSÁDY 1897 = ACSÁDY Ignác: Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608. Budapest 1897.
- BÁLCESCU 1963 = BÁLCESCU, Nicolae: A románok Vitéz Mihály idején. Fordította: V. ANDRÁS János. Bukarest 1963.
- BASTA 1614 = BASTA, Giorgio: Gouuerno della Caualleria, Dasist, Bericht von Anführung der leichten Pferde.... Frankfurt 1614.
- BASTA 1617 = BASTA, Giorgio: Il maestro di campo generale. Oppenheim 1617.
- BENDA 1983 = BENDA Kálmán, Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzése a magyarországi török háborúról 1594-1602. *Hadtörténelmi Közlemények* 30 (1983: 4. sz.) 651-681.
- BENDA 1993 = BENDA Kálmán: Bocskai István. Budapest 1993.
- BETHLEN 2010 = BETHLEN Farkas: Erdély története. V. kötet. Báthory Zsigmond lemondásától Mihály vajda hatalomra kerüléséig. IX-X. Könyv. Fordította: KASZA Péter. Jegyzeteket írta: KRUPPA Tamás. Budapest 2010.
- BOJTI VERES 1980 = BOJTI VERES Gáspár: A nagy Bethlen Gábor viselt dolgairól. In: MAKKAI László (Szerk.). Bethlen Gábor emlékezete. Budapest 1980. 36-136.
- BORDAN 1839 = Virtus Coronatao der Ursach, und Lohn Expeditionis Schirmerianae Beschreibts Zur Ehr, Exempel, und Gedächtnuss unserer lieben Teutschen Nachkommen schafft Thomas BORDAN Pfarrerzu Stolzenburg. 1601-1603. In: Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Herausgegeben durch G. Joseph KEMÉNY. Klausenburg 1839. 219-250.
- D'AYALA 1841 = D'AYALA, Mariano: Dizionario militare Francese Italiano. Napoli 1841.
- D'AYALA = D'AYALA, Mariano: Bibliogra fiamilitare – Italian antica e moderna. Torino 1854.
- DILICH 1606 =DILICH, Wilhelm: Ungarische Chronica..., Cassel 1606.
- EGYEDI 1855 = EGYEDI Pál énekéből az erdélyi veszedelmekről. In: Gróf MIKÓ Imre (Szerk.) Erdélyi Történelmi Adatok. Kolozsvár 1855. 169-217.
- G. ETÉNYI/ HORN/ SZABÓ 2006 = G. ETÉNYI Nóra/ HORN Ildikó/ SZABÓ Péter: Koronás fejedelem. Bocskai István és kora. Budapest 2006.
- GRASSI 1817 = GRASSI, Giuseppe: Dizionario militare Italiano. Torino 1817.
- GÖMÖRY 1897 = GÖMÖRY Gusztáv: Adalékok az 1601-1602. évi erdélyi hadi eseményekhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 10 (1897) 59-84, 235-257.
- GYULAFFI 1893 = GYULAFFI Lestár történeti maradványai [1143-1606]. Közreadja: SZILÁGYI Sándor, 1-2. *Történelmi Tár* 16 (1893) 109-145., 193-231.
- HAIN 1988 = Szepességi, avagy löcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára összeállította HAIN Gáspár. Budapest 1988.
- HATVANI 1859 = HATVANI (HORVÁTH) Mihály: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. kötet (1553-1608) Pest 1859.
- HIDVÉGI MIKÓ 1863 = HIDVÉGI MIKÓ Ferenc históriája. A maga életében történt erdélyi dolgokról 1594-1613. Közli: KAZINCZY Gábor. Pest 1863. 137-304.
- HORN 2002 = HORN Ildikó: Báthory András. Budapest 2002.
- HORVÁTH 1871 = HORVÁTH Mihály: Magyarország történelme. IV. kötet. Pest 1871.

- ILLÉSHÁZY 1863 = ILLÉSHÁZY István nádor följegyzései 1592–1603, Közli KAZINCZY Gábor. Pest 1863.
- ISTVÁNYFFY Miklós: Magyarok dolgairól írt históriája. TÁLLYAI Pál XVII. századi fordításában. Reprint. Budapest 2009.
- Jezsuita Okmánytár 1995 = Jezsuita Okmánytár 1/1-2. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601-1605. Sajtó alá rendezte: BALÁZS Mihály/ KRUPPA Tamás/ LÁZÁR István Dávid/ LUKÁCS László. Adattár 34. Szeged 1995.
- KEEGAN 2011 = KEEGAN, John: A parancsnoklás álarca. Budapest 2011.
- KELENIK 1991 = KELENIK József: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenötéves háború éveiben. *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991: 3. sz.) 80–122.
- KOVÁCS 1995 = KOVÁCS József László: Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616. Sopron város történeti forrásai. C/ sorozat, 1. kötet. Sopron–Eisenstadt 1995.
- KÓVÁRI 1860 = KÓVÁRI László: Erdély történelme. III. kötet. Pest-Kolozsvár 1860.
- KRAUSS 1839 = Tractatus Rerumtam Bellicarum, quametia maliarum, ab anno 1599 usque 1606 inclusivein Transylvan iainter ventarum, per Georgium KRAUSS, 1646 fungentem Civitatis Schaes burgensis Notariuirt. Conscriptus. 1599 — 1606. In: Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Herausgegeben durch G. Joseph KEMÉNY. Klausenburg, 1839.
- KRUPPA 2009 = Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában okmánytár II. (1595-1613) Közreadja: KRUPPA Tamás. Budapest/ Róma /Szeged 2009.
- KRUPPA 2011 = KRUPPA Tamás, Miksa főherceg erdélyi kormányzóságának terve. Az erdélyi Habsburg-kormányzat felállításának kérdéséhez. *Századok* 145 (2011: 4. sz.) 817-846.
- MACHIAVELLI 1991 = MACHIAVELLI, Niccolo: A fejedelem. Budapest 1991.
- NAGY 1985 = NAGY László: „Megint fölszánt magyar világ van...” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben. Budapest 1985.
- NAGY SZABÓ 1855 = Maros-vásárhelyi NAGY SZABÓ Ferencz memoriáléja. In: Gróf MIKÓ Imre (Szerk.) Erdélyi Történelmi Adatok. Kolozsvár 1855. 39-168.
- NOE 2012 = NOE, Alfred: Das Kavalleriehand buch von Giorgio Basta d'Hust. Einillustrativer Umwegin der Rezeptioneines Fachtextes zu Beginn des 17. Jahrhunderts. In: Alfred NOE / Hans-Gert ROLOFF (Szerk.): Die Bedeutung der Rezeptions literatur für Bildung und Kultur der Frühen Neuzeit (1400-1750), Bern/Wien 2012. 27-45.
- ORTELIUS 2002 = ORTELIUS, Augustinus: Chronologiao der Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungenin Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Reprint: Győr 2002.
- PAPP 1999 = PAPP Sándor: Székely Mózes erdélyi fejedelem hatalomra kerülésének diplomáciai tanulságai és egy nagyvezíri előterjesztés (telhis) keletkezése. *Aetas* 14 (1999: 4. sz.) 71-88.
- PETHÓ 1729 = PETHÓ Gergely: Rövid magyar krónika. Kassa 1729.
- SEPSI LACZKÓ 1857 = SEPSI LACZKÓ Máté, Lóránffy Mihály udvari concionatora krónikája és emlékezésre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzései 1521-1624. In: Gróf MIKÓ Imre (Szerk.), Erdélyi történelmi adatok; Kolozsvár 1857. 3-246.
- SZAMOSKÖZI 1880 = SZAMOSKÖZI István történeti maradványai 1542-1608. IV. egyes följegyzések. Kiadta: SZILÁGYI Sándor. Budapest 1880.
- SZAMOSKÖZY 1981 = SZAMOSKÖZY István: Erdély története (1598-1599, 1603) Budapest 1981.

- SZÁDECZKY 1893 = SZÁDECZKY Lajos: Erdély és Mihály vajda története 1595-1601. Oklevéltárral. Temesvár 1893.
- SZILÁGYI 1866 = SZILÁGYI Sándor: Erdélyország története tekintettel művelődésére. II. kötet. Pest 1866.
- TÓTH 2000 = TÓTH Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged 2000.
- ÚJVÁRY 1984 = ÚJVÁRY Zsuzsanna: „Nagy két császár birodalmi közt”. Budapest 1984.
- VERESS 1909 = VERESS Endre: Basta György levelezése és iratai. I. (1597–1602). Budapest 1909.
- VERESS 1913 = VERESS Endre: Basta György levelezése és iratai. II. (1602–1607). Budapest 1913.
- VERESS 1914 = VERESS Endre: Basta György hadvezér 1603-iki főjelentése és erdélyi kancelláriájának formula-könyve. Budapest 1914.